

UDC: 327

LBC: 74.268.0; 81.1; 81.2 Ing.

MJ № 470

 10.33864/2617-751X.2026.v9.i2.239-263

THE FLEXIBLE DECISION-MAKING CAPACITY OF THE PRESIDENTIAL INSTITUTION IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY THREATS: ADVANTAGES AND LIMITATIONS Elgun Ibrahimzade*

Abstract. The article analyses the flexible decision-making capacity of the presidential institution in the context of the expanding spectrum of threats in the 21st century, using Azerbaijan and Türkiye as case studies. The author argues that military conflicts, international terrorism, cyberattacks, information warfare, pandemics and financial-economic shocks transcend the framework of classical security and generate new requirements for public administration in terms of speed, coordination and the personalization of responsibility. The study examines the centralization of executive power around the president in Azerbaijan and Türkiye on the basis of constitutional provisions, the practice of applying states of emergency and martial law, as well as concrete events such as the Second Karabakh War, the COVID-19 pandemic, the 2014-2015 oil price shock, the 2016 coup attempt in Türkiye, the 2018-2019 currency crisis and the 2023 earthquakes. The article demonstrates that the president’s broad normative powers as the supreme executive, his authority to declare exceptional regimes and his control over a strong administrative-bureaucratic apparatus facilitate flexible decision-making in times of crisis. At the same time, it highlights constraints such as the weakening of the separation of powers, the “normalization” of emergency powers and the “single-point-of-failure” risk arising from the concentration of decision-making in a single centre. The article concludes that the presidential institution can serve as an effective “agile executive centre” in the face of contemporary threats, provided that the legal boundaries of emergency powers are clearly defined and parliamentary and judicial oversight mechanisms are strengthened.

Keywords: presidential institution; flexible decision-making; emergency powers; national security; Azerbaijan; Türkiye; cyber and information security; pandemic; economic crisis; state of emergency; separation of powers; constitutional law

---

* PhD Student, Western Caspian University; Baku, Azerbaijan

E-mail: ibrahimovelgun.2000@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2881-4757>

To cite this article: Ibrahimzade, E. [2026]. THE FLEXIBLE DECISION-MAKING CAPACITY OF THE PRESIDENTIAL INSTITUTION IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY THREATS: ADVANTAGES AND LIMITATIONS. “Metafizika” journal, 9(2), pp.239-263.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2026.v9.i2.239-263>

Article history:

Received: 05.09.2025 **Revised:** 15.11.2025 **Accepted:** 02.02.2026 **Published:** 15.06.2026

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

УДК: 327

ББК: 74.268.0; 81.1; 81.2 Инг.

МЖ № 470

 10.33864/2617-751X.2026.v9.i2.239-263

ВОЗМОЖНОСТИ ГИБКОГО ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ ИНСТИТУТОМ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ УГРОЗ: ПРЕИМУЩЕСТВА И ОГРАНИЧЕНИЯ

Элгун Ибрагимзаде*

Абстракт. В статье на примере Азербайджана и Турции анализируются возможности института президентства по обеспечению гибкого принятия решений на фоне расширения спектра угроз в XXI веке. Автор показывает, что вооружённые конфликты, международный терроризм, кибератаки, информационная война, пандемии и финансово-экономические шоки выходят за рамки классического понимания безопасности и формируют новые требования к государственному управлению в части скорости, координации и персонализации ответственности. В исследовании на основе конституционных норм, практики введения режимов чрезвычайного и военного положения, а также таких конкретных событий, как Вторая Карабахская война, пандемия COVID-19, нефтяной шок 2014-2015 гг., попытка государственного переворота 2016 г. в Турции, валютный кризис 2018-2019 гг. и землетрясения 2023 г., рассматривается централизация исполнительной власти вокруг президента в Азербайджане и Турции. Показано, что широкие нормативные полномочия президента как высшего субъекта исполнительной власти, его право объявлять чрезвычайные режимы и наличие мощного административно-бюрократического аппарата способствуют более гибкому принятию решений в условиях кризиса. В то же время подчёркиваются ограничения, связанные с ослаблением принципа разделения властей, «нормализацией» чрезвычайных полномочий и риском «единой точки отказа», возникающим при концентрации принятия решений в одном центре. Делается вывод, что институт президентства может выступать эффективным «гибким исполнительным центром» в условиях современных угроз при условии чёткого определения правовых границ чрезвычайных полномочий и усиления парламентского и судебного контроля.

Ключевые слова: институт президентства; гибкое принятие решений; чрезвычайные полномочия; национальная безопасность; Азербайджан; Турция; кибербезопасность и информационная безопасность; пандемия; экономический кризис; чрезвычайное положение; разделение властей; конституционное право

---

* Докторант Западно-Каспийского Университета; Баку, Азербайджан

E-mail: ibrahimovlgun.2000@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2881-4757>

Цитировать статью: Ибрагимзаде, Э. [2026]. ВОЗМОЖНОСТИ ГИБКОГО ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ ИНСТИТУТОМ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ УГРОЗ: ПРЕИМУЩЕСТВА И ОГРАНИЧЕНИЯ. *Журнал «Metafizika»*, 9(2), с.239-263.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2026.v9.i2.239-263>

История статьи:

Поступила: 05.09.2025 Переработана: 15.11.2025 Принята: 02.02.2026 Опубликовано: 15.06.2026

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

UOT: 327

KBT: 74.268.0; 81.1; 81.2 Ing.

MJ № 470

 10.33864/2617-751X.2026.v9.i2.239-263

MÜASİR TƏHLÜKƏLƏR ŞƏRAİTİNDƏ PREZİDENTLİK İNSTITUTUNUN ÇEVİK QƏRARVERMƏ İMKANLARI: ÜSTÜNLÜKLƏR VƏ MƏHDUDİYYƏTLƏR

Elgün İbrahimzadə*

Abstrakt. Məqalədə XXI əsrdə təhlükələrin spektrinin genişlənməsi fonunda prezidentlik institutunun çevik qərarvermə imkanları Azərbaycan və Türkiyə nümunəsində təhlil olunur. Müəllif göstərir ki, hərbi münaqişələr, beynəlxalq terrorizm, kiberhücumlar, informasiya müharibəsi, pandemiya və maliyyə-iqtisadi şoklar klassik təhlükəsizlik çərçivəsini aşaraq dövlət idarəçiliyinə sürət, koordinasiya və məsuliyyətin şəxsiləşdirilməsi baxımından yeni tələblər formalaşdırır. Araşdırmada konstitusiyaya normaları, fəvqəladə vəziyyət və hərbi vəziyyət rejimlərinin tətbiqi təcrübəsi, eləcə də İkinci Qarabağ müharibəsi, COVID-19 pandemiyası, 2014-2015-ci illər neft qiyməti şoku, Türkiyədə 2016-cı il çevriliş cəhdi, 2018-2019 valyuta böhranı və 2023-cü il zəlzələləri kimi konkret hadisələr əsasında Azərbaycan və Türkiyədə icra hakimiyyətinin prezident ətrafında mərkəzləşməsi təhlil edilir. Məqalə prezidentin ali icra subyekti kimi geniş normativ səlahiyyətlərə, fəvqəladə rejimləri elan etmək imkanına və güclü administrativ-bürokratik aparata malik olmasının böhran şəraitində çevik qərarverməni asanlaşdırdığını göstərir. Eyni zamanda hakimiyyət bölgüsünün zəifləməsi, fəvqəladə səlahiyyətlərin “normallaşması” və qərarvermənin tək mərkəzdə cəmlənməsindən doğan “tək səhv nöqtəsi” riski kimi məhdudiyyətlər vurğulanır. Nəticə olaraq müəllif belə qənaətə gəlir ki, prezidentlik institutu müasir təhlükələr fonunda effektiv “çevik icra mərkəzi” ola bilər, lakin bunun üçün fəvqəladə səlahiyyətlərin hüquqi sərhədlərinin dəqiq müəyyən olunması, parlament və məhkəmə nəzarəti mexanizmlərinin gücləndirilməsi zəruridir.

Açar sözlər: prezidentlik institutu, çevik qərarvermə, fəvqəladə səlahiyyətlər, milli təhlükəsizlik, Azərbaycan, Türkiyə, kiber və informasiya təhlükəsizliyi, pandemiya, iqtisadi böhran, fəvqəladə vəziyyət, hakimiyyət bölgüsü, konstitusiyaya hüquq

---

* Qərbi Kaspi Universitetinin doktorantı; Bakı, Azərbaycan

E-mail: ibrahimovgelgun.2000@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2881-4757>

Məqaləyə istinad: İbrahimzadə, E. [2026]. MÜASİR TƏHLÜKƏLƏR ŞƏRAİTİNDƏ PREZİDENTLİK İNSTITUTUNUN ÇEVİK QƏRARVERMƏ İMKANLARI: ÜSTÜNLÜKLƏR VƏ MƏHDUDİYYƏTLƏR. “Metafizika” jurnalı, 9(2), səh.239-263.

<https://doi.org/10.33864/2617-751X.2026.v9.i2.239-263>

Məqalənin tarixçəsi:

Daxil olub: 05.09.2025 **Yenidən baxılıb:** 15.11.2025 **Təsdiqlənib:** 02.02.2026 **Dərc olunub:** 15.06.2026

Copyright: © 2025 by AcademyGate Publishing. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the CC BY-NC 4.0. For details on this license, please visit

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

1. Giriş

XXI əsrdə global və regional mühitdə təhlükələrin spektri həm məzmun, həm də miqyas etibarilə kəskin şəkildə genişlənmişdir. Klassik hərbi qarşıdurmalarla yanaşı, beynəlxalq terrorizm, kiberhücumlar, pandemiya, transmilli cinayətkarlıq, informasiya müharibəsi, habelə maliyyə bazarlarında gözlənilməz şoklar dövlətlərin sabitliyini sınağa çəkən əsas faktorlar sırasına daxil olmuşdur. Müasir ədəbiyyatda tez-tez qeyd olunduğu kimi, təhlükə artıq yalnız “cəbhə xətti”-ində deyil, eyni zamanda iqtisadiyyatın, informasiya məkanının, sosial həyatın və gündəlik idarəetmə proseslərinin mərkəzində formalaşır.

Bu tip təhdidlərin mühüm xüsusiyyəti onların çoxşaxəli və sürətlə dəyişən xarakter daşmasıdır. Bir kiberhücum həm maliyyə sistemini iflic edə, həm kritik infrastrukturun (enerji, nəqliyyat, rabitə) işini poza, həm də cəmiyyətin informasiya təhlükəsizliyini zədələyə bilər. Pandemiya yalnız səhiyyə sistemini deyil, təhsil, əmək bazarı, sosial təminat və hətta siyasi qərarvermə mexanizmlərini təzyiq altında qoyur. İnformasiya manipulyasiyası isə ictimai rəyi, seçki proseslərini və dövlət institutlarına inamı zəiflətməklə təhlükəsizliyin “yumşaq” ölçülərinə ciddi təsir göstərir. Nəticədə təhlükə təkcə müdafiə və ya təhlükəsizlik orqanlarının problemi kimi deyil, bütün idarəetmə sistemini əhatə edən kompleks çağırış kimi çıxış edir.

Belə şəraitdə dövlət idarəçiliyinə qoyulan əsas tələblərdən biri çevik və koordinasiyalı qərarvermədir. Uzunmüddətli müzakirələr, çoxpilləli prosedurlar və məsuliyyətin müxtəlif institutlar arasında “paylanması” böhran anlarında həm qərarın qəbulunu, həm də icrasını gecikdirə bilər. Müasir təhdidlərin sürəti və gözlənilməzliyi “aylarla müzakirə etmək” lüksünü minimuma endirir və idarəetmə sistemindən həm operativ reaksiya, həm də müxtəlif sahələr - təhlükəsizlik, iqtisadiyyat, sosial sfera, informasiya məkanı - üzrə vahid koordinasiya tələb edir.

Bu kontekstdə prezidentlik institutu xüsusi diqqət mərkəzinə çıxır. Prezidentlik modelində dövlət başçısı adətən eyni zamanda icra hakimiyyətinin rəhbəri kimi çıxış edir, strateji qərarvermə və icra məsuliyyəti böyük dərəcədə mərkəzləşir, ayrı-ayrı orqan və strukturların fəaliyyətinin uyğunlaşdırılması üçün vahid siyasi mərkəz formalaşır. Bu isə nəzəri baxımdan böhran və təhlükə şəraitində daha çevik, daha sürətli və daha koordinasiyalı qərarvermə imkanları yarada bilər.

Lakin prezidentlik institutunun çevik qərarvermə potensialı yalnız müsbət tərəflərdən ibarət deyil. Gücün həddindən artıq mərkəzləşməsi, parlament və digər nəzarət mexanizmlərinin zəifləməsi, fəvqəladə səlahiyyətlərin normal siyasi prosesə “sirayət etməsi” riskləri bu modelə yönələn əsas tənqidi arqumentlər sırasındadır. Buna görə də prezidentlik institutunun müasir

təhlükələrə cavab olaraq çevik qərarvermə imkanlarını dəyərləndirərkən, həm struktur üstünlükləri, həm də potensial məhdudluğu və risklər balanslı şəkildə təhlil olunmalıdır.

2. Müasir təhlükələr və dövlət idarəçiliyinə tələblər

Müasir dövrdə təhlükə anlayışı həm Azərbaycan, həm də Türkiyə üçün tək-cə klassik hərbi münaqişələr və sərhəd toqquşmaları ilə məhdudlaşmır. Azərbaycan üçün 30 ilə yaxın davam etmiş Ermənistan-Azərbaycan, Qarabağ münaqişəsi və 2020-ci ildə İkinci Qarabağ müharibəsi, Türkiyə üçün isə Suriyada silahlı qarşıdurma, PKK və digər terror təşkilatlarından gələn təhdidlər hələ də “ənənəvi təhlükəsizlik” xəttini aktual saxlayır. Lakin bunun üzərinə kiberhücumlar, informasiya müharibəsi, pandemiyalar və davamlı iqtisadi sarsıntılar əlavə olunduqda təhlükəsizlik gündəliyi çoxölçümlü, eyni vaxtda bir neçə sahəni silkələyən xarakter alır.

Bu transformasiyanı ilk növbədə kiber sahədə müşahidə etmək olar. Azərbaycanın 2023-2027-ci illər üçün qəbul etdiyi “Azərbaycan Respublikasının İnformasiya Təhlükəsizliyi və Kibertəhlükəsizlik Strategiyası” kiber və informasiya təhlükəsizliyini klassik hərbi təhlükəsizliklə eyni səviyyədə strateji prioritet kimi formalaşdırır və bu sahəni ayrıca milli təhlükəsizlik istiqaməti kimi tanıyır [13]. Dövlətin kiberhücumlara, rəqəmsal infrastrukturun sıradan çıxarılmasına, kritik obyektlərə (enerji, nəqliyyat, maliyyə sistemi və s.) yönəlmiş risklərə hazırlığını sistemləşdirir. Bu, faktiki olaraq “elektron məkanda müharibə” reallığını normativ səviyyədə qəbul etmək deməkdir. Türkiyədə də oxşar şəkildə kiberhücumlar və informasiya müharibəsi təhlükəsizlik konsepsiyalarında xüsusi yer tutur; NATO-nun müvafiq sənədlərində və Türkiyə haqqında hesabatlarda bu ölkənin həm hədəf, həm də aktiv kiber oyunçu kimi qeyd olunması bu tendensiyanı gücləndirir.

İnformasiya müharibəsi Qarabağ münaqişəsi fonunda xüsusilə kəskin görünür. 2020-ci il müharibəsi zamanı və ondan sonra aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, hərbi əməliyyatlarla paralel olaraq sosial şəbəkələrdə yüksək intensivlikli informasiya qarşıdurması gedib: diaspor qrupları və rəsmi hesablar vasitəsilə hər iki tərəf öz narrativlərini yaymağa çalışıb, dezinformasiya, manipulyasiya olunmuş vizuallar və emosional çağırışlar geniş istifadə olunub. D. Chernobrov kimi müəlliflər bunu “paralel informasiya cəbhəsi” kimi xarakterizə edir [15], College of Europe-un Qarabağ münaqişəsində media və dezinformasiya barədə hesabatı isə xüsusən sosial şəbəkələrdə “təsdiqləyici informasiya balonları”nın formalaşdığını vurğulayır [19]. Bu mənzərə tək-cə hərbi əməliyyatların deyil, ictimai rəyin idarə olunmasının da təhlükəsizlik problemlərinə çevrildiyini göstərir.

Pandemiya təcrübəsi müasir təhlükələrin nə qədər “qeyri-ənənəvi” ola bildiyini açıq ortaya qoydu. Azərbaycanda COVID-19 təhlükəsi fonunda 27 fevral 2020-ci ildə Nazirlər Kabineti yanında Operativ Qərargahın yaradılması, ardınca Prezident sərəncamları ilə xüsusi maliyyə fondu, sosial müdafiə və iqtisadi dəstək paketlərinin təsdiqi dövlətin böhrana mərkəzləşdirilmiş cavab vermək cəhdinin institusional forması kimi qiymətləndirilir [21]; bu barədə həm ÜST-ün ölkə ofisinin materiallarında, həm də BMT-yə təqdim olunmuş milli məlumatlarda ətraflı bəhs olunur. Türkiyədə isə COVID-19 ilk dəfə 11 mart 2020-ci ildə rəsmi qeydə alınmış [1], sonrakı proseslərdə yeni prezidentlik sisteminin böhran idarəçiliyinə təsiri həm konstitusiya hüququ, həm də siyasi idarəetmə ədəbiyyatında geniş müzakirə olunmuşdur. Caner Bakır “prezidentləşmiş icra” və “prezident bürokratiyası” anlayışları əsasında göstərir ki, prezidentlik sistemi pandemiya zamanı müxtəlif siyasət alətlərinin gecikmədən tətbiqini asanlaşdırsa da, yanlış diaqnoz və ya alət seçimi halında istənməyən nəticələrin riskini artırır [1]. Buradan aydın olur ki, “çeviklik” həm üstünlükləri, həm də müəyyən riskləri ehtiva edən institusional parametrlə kimi dəyərləndirilə bilər.

İqtisadi müstəvidə Azərbaycan üçün əsas zərbə 2014-2015-ci illərdə dünya neft qiymətlərinin kəskin düşməsi ilə bağlı olmuş, bir sıra tədqiqatlarda bu dövr “ucuz neft erası” və “şok sınağı” kimi xarakterizə edilmişdir. Carnegie Endowment-in araşdırmasına görə [20], 2015-ci ilin fevralında manatın birdəfəyə təxminən üçdəbir dəyər itirməsi, arxasınca gələn ikinci devalvasiya dalğası ölkənin valyuta ehtiyatlarını və sosial sabitliyə inamı ciddi şəkildə sarsıtmışdır. Türkiyədə isə 2018-ci ildən etibarən davam edən valyuta və inflyasiya böhranı haqqında çoxsaylı iqtisadi tədqiqatlar yazılıb; Türkiyənin 2018-2019 iqtisadi böhranını analiz edən işlərdə [37] lirənin sürətlə dəyər itirməsi, yüksək xarici valyuta borcu və qeyri-ənənəvi monetar siyasət böhranı dərinləşdirən amillər kimi göstərilir. Həm Azərbaycanın devalvasiya, həm Türkiyənin valyuta-inflyasiya böhranları nümunəsində görürük ki, makroiqtisadi şoklar da təhlükəsizlik ölçülərindən biridir və hökumətdən qısa müddətdə, çoxsahəli qərarlar qəbul etməyi tələb edir.

Bu müxtəlif nümunələr - kiberhücumlar, informasiya müharibəsi, pandemiya, maliyyə və valyuta böhranları - mahiyyətcə fərqli olsa da, idarəçilik baxımından eyni üç xüsusiyyətlə seçilir: sürətli ortaya çıxma, proqnozlaşdırma çətinliyi və çoxsektorlu təsir dairəsi. Bir kiberhücum eyni anda bank sistemini, nəqliyyatı və dövlət idarəetməsini iflic edə bilər; pandemiya səhiyyə, təhsil, əmək bazarı və sosial müdafiə sistemini eyni vaxtda silkələyir; neft qiyməti şoku və ya valyuta böhranı bir tərəfdən büdcə gəlirlərini azaldır, digər tərəfdən işsizlik və qiymət artımı ilə sosial narazılığı

artırır. Bu reallıq, təbii olaraq, dövlətin idarəetmə arxitekturasına yeni tələblər formalaşdırır.

Birinci tələb qərarvermə sürəti ilə bağlıdır. Əgər klassik parlament prosedurlarında qanun layihəsinin komissiyalarda müzakirəsi, plenar iclaslarda bir neçə oxunuşdan keçməsi aylar çəkə bilirdisə, pandemiya və ya kibərböhran şəraitində bu prosedur yavaş qalır. Azərbaycanda Operativ Qərargahın qısa müddətdə karantin, hərəkət məhdudiyəti və sosial dəstək paketləri üzrə qərarlar hazırlayıb Nazirlər Kabineti və Prezident səviyyəsində təsdiqə çıxarması, Türkiyədə isə prezident sisteminə keçiddən sonra COVID dövründə normativ aktların daha çox prezident fərmanları və ikincili normativ aktlar vasitəsilə operativ qəbul edilməsi məhz bu sürət tələbinə cavab cəhdləridir. İdarəetmə nəzəriyyəsində böhran şəraitində qərarvermə müddətini qısaltması, praktikada isə normativ qərarların saatlar və günlərlə ölçülən zaman çərçivəsində verilməsi artıq standart sayılır.

İkinci tələb koordinasiya ilə bağlıdır, çünki müasir təhlükələr tək bir nazirliyin səlahiyyət dairəsi ilə məhdudlaşmır: COVID qərarı eyni anda səhiyyə, təhsil, iqtisadiyyat, daxili təhlükəsizlik və informasiya siyasətini əhatə edir; Qarabağ münaqişəsi həm hərbi əməliyyatları, həm diplomatiyanı, həm də diaspora və media siyasətini işə salır; kibərböhran dövlətin IT strukturlarını, maliyyə sektorunu, hətta seçki infrastrukturunu hədəfə ala bilər. Bu kontekstdə həm Azərbaycanın Operativ Qərargahı, həm də Türkiyədə prezident yanında yaradılan müxtəlif şuralar (təhlükəsizlik, səhiyyə, iqtisadiyyat və s.) fərqli sahələrdən gələn informasiyanı vahid siyasi mərkəzdə toplamaq və koordinasiya etmək üçün institusional cavab kimi ortaya çıxır. Mərkəzləşdirilmiş informasiya axını olmadan heç bir çevik qərar mümkün deyil.

Üçüncü tələb məsuliyyətin ünvanının aydınlığıdır. Böhran anında cəmiyyətin verdiyi əsas sual “konkret olaraq kim cavabdehdir?” sualıdır. Prezidentlik institutunun güclü olduğu sistemlərdə - o cümlədən Azərbaycan və Türkiyədə - təhlükəsizlik, pandemiya və iqtisadi böhran kimi situasiyalarda prezidentin mərkəzi fiqur kimi çıxış etməsi həm legitimlik (birbaşa xalq tərəfindən seçilmə), həm də məsuliyyətin şəxsiləşdirilməsi arqumenti ilə əsaslandırılır. Türkiyə barədə aparılan analizlərdə böhran siyasətinin “prezidentləmiş icra” mexanizmi vasitəsilə həyata keçirildiyi, bunun bir tərəfdən vetosuz və sürətli qərarvermə imkanı yaratdığı, digər tərəfdən isə yanlış siyasətin nəticələrini daha ağır edəcəyi qeyd olunur. Eyni arqument Azərbaycanda da tətbiq olunur: prezidentin, ali baş komandan və icra hakimiyyətinin başçısı kimi həm təhlükəsizlik, həm sosial-iqtisadi sahələr üzrə əsas strateji qərarlara rəhbərlik etməsi böhran anında məsuliyyət mərkəzinin izahını asanlaşdırır.

Bu mənzərə fonunda “çevik qərarvermə” anlayışını üç elementin birləşməsi kimi təklif etmək olar:

1. İnformasiya axınının mərkəzləşdirilməsi və vaxtında əldə olunması,
2. Səlahiyyət bölgüsündə qərarvermə mərkəzinin hüquqi cəhətdən aydın müəyyən edilməsi,
3. Qəbul olunmuş qərarların icra aparatına sürətlə ötürülməsi və icra mexanizmlərinin işləkliyi.

Azərbaycan və Türkiyənin son illər böhran təcrübəsi göstərir ki, bu üç element olmadan nə pandemiya, nə maliyyə şoklarına, nə də informasiya-kiber müharibəsinə effektiv cavab vermək mümkündür. Məhz bu çərçivə növbəti bölmələrdə prezidentlik institutunun çevik qərarvermə imkanlarının hüquqi və institusional əsaslarının təhlili üçün metodoloji baza rolunu oynayır.

3. Prezidentlik institutu: çevik qərarvermə üçün struktur üstünlüklər

Prezidentlik institutunun çevik qərarvermə baxımından niyə əlverişli sayıldığını anlamaq üçün, ilk növbədə onun icra hakimiyyəti sistemində tutduğu yerə, sonra normativ səlahiyyətlərinin məzmununa və nəhayət, bu səlahiyyətləri daşıyan institusional aparata baxmaq lazımdır. Azərbaycan və Türkiyə bu kontekstdə oxşar model qurmuş ölkələrdir: hər ikisində Konstitusiya formal olaraq hakimiyyət bölgüsünü nəzərdə tutur, eyni zamanda icra hakimiyyəti faktiki olaraq prezident ətrafında yüksək dərəcədə mərkəzləşdirilmişdir.

Azərbaycan Konstitusiyasının 7-ci maddəsi qanunverici, icra və məhkəmə hakimiyyətlərinin ayrılığını təsbit edir, lakin icra hakimiyyətinin birbaşa Prezidentə məxsus olduğunu aydın şəkildə bildirir; 8-ci maddədə Prezident dövlət başçısı kimi təsvir olunur, xalqın birliyini təcəssüm etdirdiyi, eyni zamanda ölkənin müstəqilliyinin, ərazi bütövlüyünün və beynəlxalq öhdəliklərinin təminatçısı olduğu qeyd edilir [5]. “*A Guide to the Republic of Azerbaijan Law Research*” (NYU GlobalLex) də Azərbaycan hüquq sistemini təqdim edərkən icra hakimiyyətinin “birbaşa prezidentə məxsus” olmasını, prezidentin həm dövlət başçısı, həm də ali icra subyekti kimi çıxış etməsini vurğulayır [31]. Türkiyədə 2017-ci il konstitusiya islahatı ilə qəbul edilən model isə bu tendensiyanı daha da kəskinləşdirib: Konstitusiyanın 104-cü maddəsinin yeni mətni Prezidentin həm dövlət başçısı, həm də hökumət başçısı (yəni icra hakimiyyətinin yeganə rəhbəri) olduğunu, nazirləri və vitse-prezidentləri təyin edib vəzifədən azad etdiyini, bir çox sahələrdə birbaşa normativ akt çıxarma səlahiyyətinə malik olduğunu müəyyən edir [5].

Bu konstruksiya parlament sistemindən prinsipial şəkildə fərqlənir. Türkiyənin 2017-ci ildən əvvəlki parlamentar modelində hökumət parlament çoxluğuna söykənən Baş nazir tərəfindən idarə olunur, kabinet parlament

qarşısında kollektiv məsuliyyət daşıyır, etimad səsverməsi və gensoru mexanizmləri vasitəsilə daim nəzarət altında qalırdı. Yeni prezidentlik sistemində isə əsas siyasi məsuliyyət mərkəzi parlamentdə deyil, birbaşa xalq tərəfindən seçilmiş Prezident fiqurunda cəmlənir; kabinet parlament deyil, Prezident qarşısında məsuliyyət daşıyır, Baş nazir institutu tamamilə ləğv edilir. SWP-nin “Turkey’s Presidential System after Two and a Half Years” (İki yarım ildən sonra Türkiyənin prezidentlik sistemi) adlı hesabatında bu keçid “icra hakimiyyətinin prezident ətrafında institusional konsentrasiyası” kimi xarakterizə olunur və göstərilir ki, siyasət hazırlanması prosesində parlamentin rolu əhəmiyyətli dərəcədə daralıb [32]. Eyni tendensiya daha tənqidi tonda Brookings-in “Turkey’s new presidential system and a changing West” (Türkiyənin yeni prezidentlik sistemi və dəyişən Qərb) hesabatında “bir nəfərlik idarəetmə” (one-man rule) kimi ifadə edilir [24].

Azərbaycan nümunəsində də icra hakimiyyəti strukturunun mərkəzləşməsi prezident institutunun çevik qərarvermə imkanlarını gücləndirən amil kimi çıxış edir. GlobalLex təqdimatında qeyd olunur ki, Prezident ümumi qaydaları müəyyən etmək üçün fərmanlar, digər məsələlər üçün sərəncamlar verir və bu aktlar dərc olunduğu gündən qüvvəyə minir; bu, icra sahəsində birbaşa norm yaradılması səlahiyyətinin hüquqi təsdiqidir. Konstitusiya iyerarxiyasında bunu “Normativ hüquqi aktlar sistemi” dəstəkləyir: Konstitusiya və qanunlardan sonra Prezident fərmanları gəlir, onlardan aşağıda Nazirlər Kabinetinin qərarları və mərkəzi icra orqanlarının normativ aktları durur [24]. Prezidentin rəsmi saytında dərc edilən fərmanlar praktiki olaraq bu səlahiyyətin necə istifadə olunduğunu göstərir: məsələn, AZƏRTAC-ın publik hüquqi şəxs kimi yaradılması barədə fərman yeni media qurumunun hüquqi statusunu və idarəetmə strukturunu birbaşa prezident aktı ilə müəyyən edir [30]; digər fərmanlarda isə yeni agentliklər yaradılır, bəzi dövlət müəssisələri ləğv olunaraq onların hüquq və öhdəlikləri digər subyektlərə ötürülür. Parlamentdən ayrıca, uzun müzakirə prosesi tələb etmədən, icra strukturlarında bu cür dəyişiklik etmək imkanı məhz çevik qərarvermə baxımından prezidentlik institutunun praktik üstünlüyü kimi çıxış edir.

Türkiyədə prezidentin normativ səlahiyyətləri 2017-ci il konstitusiya islahatından sonra həm daha sistemli şəkildə qaydaya salınıb, həm də yeni mübahisələrə yol açıb. ABŞ Konqres Kitabxanasının Law Library bölməsinin “Turkey: Presidential Decrees” (Türkiyə: Prezident fərmanları) adlı icmalında göstərildiyi kimi [23], Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CBK) parlamentdən əvvəlcədən səlahiyyət qanunu almadan, birbaşa Konstitusiyanın verdiyi yetkiyə əsasən prezident tərəfindən qəbul edilən normativ tənzimləmə aktıdır; bu aktlar icra hakimiyyətinin səlahiyyət

dairəsinə aid məsələlər üzrə qaydalar müəyyən edir və adi inzibati qaydaları aşan, ümumi tətbiq oluna bilən normlar qoyur. Türk doktrinasında, o cümlədən Dergipark platformasında dərc olunan Osman Can-ın “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi: Anayasa Mahkemesi Yaklaşımı” məqaləsində və digər işlərdə CBK-ların normlar iyerarxiyasındakı yeri geniş müzakirə olunur: Konstitusiyə Məhkəməsinin son qərarları əsasında formalaşan mövqeyə görə, CBK-lar parlamentin qəbul etdiyi qanunlardan aşağı, lakin adi tənzimləyici inzibati aktlardan yuxarı aralıq norm tipi kimi qəbul edilir; bu, prezidentə xüsusilə təşkilati sahədə bir növ “yarı-qanunverici” manevr imkanı verir [25].

Rəsmi mənbələrdə dərc olunan əsas təşkilatlandırıcı CBK-ların (məsələn, 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı haqqında, 4 sayılı bakanlıqlara bağlı, ilgili, ilişkili kurum ve kuruluşlar haqqında, 13 və 102 sayılı strukturlaşdırıcı kararnamələr və s.) məzmunu göstərir ki, nazirliklərin birləşdirilməsi və ayrılması, yeni ofislərin və başqanlıqların yaradılması, mərkəzi və sahə bürokratik strukturlarının yenidən təşkili çox zaman məhz bu qərarlamələr vasitəsilə həyata keçirilib; müxtəlif təhlil və fakt-yoxlama yazıları da CBK-ların say və maddə etibarilə parlament qanunları ilə rəqabət apardığını, bəzən onları üstələdiyini göstərir [33]. Bu proses prezidential sistemdə icra aparatının normativ prezident qərarlamələri vasitəsilə davamlı “real-time” rejimdə yenidən dizayn edilməsi kimi şərh oluna bilər [3]. Bu normativ mexanizmlər konkret sahələrdə çevikliyin necə təmin edildiyini də göstərir. Məsələn, Azərbaycanda ADA Universitetinin yaradılması, viza qaydalarının dəyişdirilməsi, xidmət pasportu ala biləcək şəxslərin siyahısının təsdiqi kimi məsələlər Prezident fərman və sərəncamları ilə həll edilir. Bunlar əslində parlament qanunu səviyyəsinə qaldırılmadan, amma bütün ölkə üçün məcburi hüquqi nəticələr doğuran qərarlardır [2]. Türkiyədə isə ilk CBK-lərdən bəziləri ilə Baş nazirlik və ona bağlı strukturlar ləğv olunmuş, onların yerinə birbaşa prezidentə bağlı ofislər və idarəetmə vahidləri yaradılmış, bir sıra nazirliklər birləşdirilmiş və ya adları dəyişdirilmişdir; SWP hesabatında bu, “icra hakimiyyətinin prezident sarayı ətrafında yenidən konfigurasiya edilməsi” kimi şərh edilir. Bu cür struktur islahatları parlamentdə uzun siyasi polemikalarla deyil, prezident kararnaməsi ilə həyata keçirmək həm sürət, həm də mərkəzləşmə baxımından böyük fərq yaradır.

Prezidentlik institutunun çevik qərarvermə üçün üçüncü sütunu güclü institusional aparatdır. Azərbaycanda Prezident Administrasiyası müxtəlif sahələr - hüquq-mühafizə orqanları, hərbi məsələlər, regional idarəetmə, iqtisadi, sosial və humanitar siyasət, xarici əlaqələr, qanunvericiliyin hüquqi ekspertizası və s. üzrə ixtisaslaşmış şöbələrdən ibarətdir; Administrasiya Prezidentin aktlarının hazırlanması, icrasına nəzarət və müxtəlif orqanlardan

daxil olan məlumatların ümumiləşdirilməsi ilə məşğul olur. Rəsmi məlumatlarda Administrasiyanın funksiyaları açıqlanmasa da, strukturdan və dərc olunmuş kadr təyinatlarından görünür ki, faktiki olaraq bu qurum “prezidentin beyin mərkəzi” və koordinasiya platforması funksiyasını daşıyır. Türkcə ədəbiyyatda, Türkiyənin yeni prezidentlik sistemində prezident ətrafında formalaşan aparat üçün “presidential bureaucracy” (prezidentlik bürokratiyası) və “policy advisory system” (siyasət-məsləhət sistemi) terminlərindən istifadə olunur; Caner Bakırın “Policy Advisory System in Türkiye” (Türkiyədə Siyasət üzrə Məsləhət Sistemi) bölməsi yeni sistemin məsləhət və analitik strukturları prezidentə tam tabe bir şəbəkə kimi yenidən qurduğunu, meritokratiya əsaslı, nisbətən müstəqil bürokratiyadan prezidentlik institutuna institusional bağlılığın ön plana çıxdığı bürokratik konfigurasiyaya doğru transformasiya tendensiyası haqqında danışır [15].

Bu institusional reallığın çevikliklə əlaqəsi ondan ibarətdir ki, müxtəlif nazirliklər və dövlət qurumlarından gələn informasiya artıq paralel kanallarla parlament komissiyalarına deyil, mərkəzləşdirilmiş şəkildə prezident aparatına yönəlir; qərar layihələri bu aparat daxilində hazırlanır, hüquqi və siyasi baxımdan kompakt hala sala salınaraq - birləşdirilərək prezidentin imzasına çıxarılır. Parlamentdə isə çox vaxt faktiki artıq qəbul olunmuş qərarların qanunlaşdırılması mərhələsi gedir. Bu, xüsusilə Türkiyədə pandemiya və təhlükəsizlik siyasəti sahəsində aparılan tədqiqatlarda qabardılır; Bakır və Yağcının mərkəzi bank siyasəti üzərindən apardığı analizdə prezident sisteminə keçidlə birlikdə bürokratik qərarvermənin daha çox prezidentin siyasi prioritetlərinə uyğunlaşdırıldığı, mübahisəli sahələrdə institusional filtrlərin zəiflədiyi qeyd olunur.

Nəticə etibarilə, Azərbaycan və Türkiyədə prezidentlik institutunun struktur xüsusiyyətləri - icra hakimiyyətinin prezidentdə mərkəzləşməsi, prezidentin geniş normativ səlahiyyətləri və güclü prezident aparatı - birlikdə çevik qərarverməni təmin edən üç əsas mexanizm yaradır:

- qərarların siyasi legitimliyinin və məsuliyyətinin vahid fiqurda cəmlənməsi;
- parlamentdən asılı olmayan, lakin bütün ölkə üçün məcburi normativ aktların (fərman, kararnamə) tez qəbul edilə bilməsi;
- müxtəlif sahələrdən gələn məlumatların mərkəzləşdirilmiş analitik aparat vasitəsilə sürətlə emal olunub prezidentin imzasına çıxarılması.

Məhz bu struktur baza növbəti bölmədə prezidentlik institutunun konkret böhran sahələrində - milli təhlükəsizlik, fəvqəladə vəziyyətlər və sosial-iqtisadi şoklar - çevik qərarvermə üstünlüklərinin daha detallı təhlili üçün starting point təşkil edir.

4.Praktik sahələr üzrə prezidentlik institutunun çevik qərarvermə

üstünlükləri

Azərbaycan və Türkiyədə prezidentlik institutunun çevik qərar vermə üstünlükləri ən açıq şəkildə milli təhlükəsizlik və müdafiə sahəsində görünür. Hər iki ölkənin konstitusiyaları prezidentə Ali Baş Komandan statusu verir və silahlı qüvvələr üzərində ali siyasi rəhbərliyi birbaşa bu fiqurda cəmləyir. Azərbaycan Konstitusiyasının 9-cu maddəsinə görə, “Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı Azərbaycan Respublikasının Prezidentidir”; eyni zamanda 99-cu maddə icra hakimiyyətinin bütövlükdə prezidentə məxsus olduğunu təsbit edir [5]. Türkiyə Konstitusiyasının 117-ci maddəsi isə “Başkomutanlık” institutunu Böyük Millət Məclisinin “mənəvi varlığından ayrılmaz” hesab etsə də, Komandanlığın faktiki təmsilini Prezidentə həvalə edir; 104-cü maddə ilə birlikdə oxunduqda Prezident həm dövlət başçısı, həm də ali icra rəhbəri kimi çıxış edir [16].

Bu konstruksiya böhran anında çoxsaylı qərar mərkəzlərinin deyil, vahid siyasi-iqtisadi və hərbi komandanlığın işləməsini təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan nümunəsində 27 sentyabr 2020-ci il hərbi eskalasiyası zamanı verilən qərarlar bunu aydın göstərir: Prezident İlham Əliyevin 27 sentyabr tarixli fərmanı ilə 28 sentyabr 2020-ci ildən etibarən ölkə ərazisində hərbi vəziyyət (hərbi vəziyyət rejimi) elan edilmiş [9], bu qərar Konstitusiyanın 109.29 və 111-ci maddələrinə istinadla qəbul olunmuşdur [5]. Qısa müddətdə komendant saati, informasiya rejimi, səfərbərliklə bağlı əlavə qaydalar və digər məhdudiyətlər müəyyən edilmiş, bu da siyasi qərarın hüquqi formaya salınmasının mərkəzdən, prezident imzası ilə aparıldığını göstərmişdir. Bir neçə ay sonra eyni mərkəzdən - prezident fərmanı ilə - hərbi vəziyyətin ləğvi qərarı da qəbul olunmuşdur. Bu praktika çevikliyin yalnız sərt-əhəmiyyəti yüksək qərarların qəbulu deyil, həm də rejimin nə vaxt və necə bitəcəyinə dair qərarın da sürətlə mərkəzdə verilməsi mənasına gəldiyini göstərir.

Silahlı qüvvələrin operativ idarəçiliyində də prezident mərkəzləşməsinin izlərini görmək olur: Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargah rəisi birbaşa Prezident tərəfindən təyin edilir və Baş Qərargah Müdafiə Nazirliyi tərkibində olsa da, silahlı qüvvələrin operativ idarəçiliyi baxımından Prezidentə hesabat verir. Bu, siyasi rəhbər ilə hərbi komandanlıq arasında tək xəttlə əlaqə yaradır; böhran anında həm siyasi, həm hərbi qərarlar vahid komanda zəncirində koordinasiya olunur.

Türkiyədə milli təhlükəsizlik sahəsində çevik qərar vermə imkanları həm 2016-cı il çevriliş cəhdi, həm də 2023-cü il zəlzələlərindən sonra daha aydın analiz olunub. 15 iyul 2016 hadisələrindən dərhal sonra Konstitusiyanın 120 və fəvqəladə vəziyyət haqqında qanuna əsasən ölkə üzrə fəvqəladə vəziyyət

(OHAL) elan edilmiş, bu qərar icra orqanları tərəfindən 90 günlük dövrlərlə dəfələrlə uzadılmışdır [4]. OHAL rejimi daxilində qəbul edilən fəvqəladə fərmanlar (Kanun Hükümündə Kararname) vasitəsilə on minlərlə məmurun və hərbi qulluqçunun vəzifədən çıxarılması, strukturların bağlanması, medianın məhdudlaşdırılması kimi məsələlər parlamentdən kənar, lakin formal olaraq sonradan onun təsdiqinə çıxarılan qərarlarla həyata keçirilmişdir [28]. DergiPark-da dərc olunan “State of Emergency, State of Emergency Decree-Laws and the Constitution in Turkey” (Türkiyədə fəvqəladə vəziyyət, fəvqəladə vəziyyət dövrünün qanun qüvvəli fərmanları və Konstitusiya) məqaləsində müəlliflər göstərir ki, OHAL rejimi icra hakimiyyətinə “qanun qüvvətli fərman” aləti vasitəsilə çox geniş diskresiya vermiş, qərarvermə prosesində parlamenti faktiki olaraq kənarlaşdırmışdır [26]. Çeviklik baxımından bu model, şübhəsiz ki, çox sürətlidir; lakin eyni zamanda demokratik nəzarət və hüquqların qorunması baxımından ağır tənqidlərə məruz qalmışdır.

Bu nümunələr milli təhlükəsizlik və müdafiə sahəsində prezidentlik institutunun çevik qərarvermə üstünlüyünü belə ümumiləşdirməyə imkan verir: konstitusion olaraq Ali Baş Komandan statusu və fəvqəladə rejimləri elan etmək-ləğv etmək səlahiyyəti prezidentə böhran anlarında həm siyasi, həm hüquqi baxımdan vahid qərar mərkəzi rolu verir. Azərbaycan və Türkiyə təcrübəsi göstərir ki, müharibə, çevriliş cəhdi və ya genişmiqyaslı təhlükəsizlik böhranı zamanı əsas qərarlar məhz bu mərkəzdə formalaşır və digər institutlar daha çox ya icraçı, ya da sonradan təsdiqləyici rol oynayır.

Fəvqəladə vəziyyətlər və təbii fəlakətlər: Prezidentlik institutunun çevik qərarvermə üstünlükləri yalnız hərbi təhlükələrlə məhdud deyil; pandemiya, təbii fəlakət və kütləvi iğtişaşlar kimi fəvqəladə situasiyalarda da bu struktur özünü göstərir. Azərbaycan üçün COVID-19 pandemiyası bunun tipik nümunəsidir. 27 fevral 2020-ci ildə Nazirlər Kabineti yanında Operativ Qərargahın yaradılması haqqında qərar qəbul olunmuş [29], bu qərargahın tərkibinə müxtəlif dövlət qurumlarının rəhbərləri daxil edilmiş, ümumi koordinasiya isə icra hakimiyyəti başçısı statusunda Baş nazirə və Prezident Administrasiyasına bağlanmışdır. BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının Ofisinə təqdim olunmuş rəsmi məlumatda Azərbaycan hökuməti pandemiya qarşı hərtərəfli strategiya qəbul etdiyini bildirərək, 30 yanvar 2020-ci il tarixli Fəaliyyət Planını, sonrakı prezident sərəncamlarını və xüsusi fondun yaradılmasını əsas alətlər kimi təqdim edir [8]. Bu sənədlərdən görünür ki, karantin rejiminin tətbiqi, hərəkət məhdudlaşdırma tədbirləri, təhsil müəssisələrinin bağlanması, sosial dəstək və iqtisadi paketlər barədə qərarlar ilk növbədə icra hakimiyyətinin mərkəzi orqanlarında - Prezident və Nazirlər Kabineti səviyyəsində - formalaşdırılıb və normativ aktlara çevrilib.

Türkiyədə pandemiya dövründə prezidentlik sisteminin çevik qərarvermə potensialı həm türk, həm də beynəlxalq ədəbiyyatda ayrıca təhlil olunub. Oxford Compendium of National Legal Responses to Covid-19 çərçivəsində hazırlanan “Turkey: Legal Response to Covid-19” məqaləsində vurğulanır ki, COVID tədbirlərinin böyük hissəsi prezident və ona tabe orqanların qərarları, daxili işlər nazirliyinin təlimatları və prezident dövriyyə yazıları (circulars) vasitəsilə həyata keçirilib, parlament isə nisbi passiv rol oynayıb [34]. Həmin dövrdə müxtəlif yaş qrupları üçün komendant saatları, həftəsonu tam qapanma rejimləri və s. kimi tədbirlər sürətlə tətbiq olundu; bunların hüquqi əsası çox zaman mövcud ictimai sağlamlıq qanunvericiliyinə istinad edən icra qərarları idi.

Maraqlı nüans ondan ibarətdir ki, sonradan Türkiyə Konstitusiyası Məhkəməsi bəzi hallarda komendant saati cərimələrini qanunla nəzərdə tutulmamış məhdudiyətlərə əsaslandığını qeyd edərək onların hüquqi əsasını yetərli hesab etməmişdir; Mustafa Karakuş işi üzrə qərarla məhkəmə qeyd etdi ki, tətbiq edilən cərimə konkret qanuni əsasdan yox, prezident dövriyyəsi və inzibati təlimata əsaslanırdı. Bu, bir tərəfdən icra hakimiyyətinin çevikliyi, digər tərəfdən isə bəzən qərarların normativ çərçivəyə sonradan inteqrasiya edildiyini göstərir [11].

Təbii fəlakətlər kontekstində də prezidentlik institutunun çevikliyi özünü göstərir. 6 fevral 2023-cü ildə Türkiyənin cənubunda baş vermiş 7,8 bal gücündə zəlzələdən dərhal sonra Prezident Ərdoğan 10 vilayəti əhatə edən üç aylıq OHAL rejimi elan etmiş, bu qərar 8 fevral 2023 tarixli 6785 sayılı Prezident Fərmanı ilə rəsmiləşdirilmiş və Böyük Millət Məclisi tərəfindən təsdiq edilmişdir [22]. Daha sonrakı mərhələdə 7452 sayılı “OHAL çərçivəsində məskunlaşma və tikinti” qanunu qəbul edilərək, əvvəlcə Prezident Fərmanı ilə müəyyən olunmuş planlar qanunlaşdırılmış və zəlzələ bölgəsində sürətli tikinti və məskunlaşdırma üçün xüsusi prosedurlar müəyyən edilmişdir [39]. UNICEF-in 2023-cü il Türkiyə Fövqəladə Hallar Hesabatında da qeyd olunur ki, zəlzələdən dərhal sonra hökumət üç aylıq fəvqəladə vəziyyət elan etmiş, beynəlxalq yardım üçün 4-cü səviyyə signalı vermiş və bütün bu qərarlar mərkəzdən koordinasiya olunmuşdur [38]. Burada prezidentlik institutunun rolu açıqdır: fəvqəladə rejimin elan olunması, normativ çərçivənin müəyyənləşdirilməsi və bu çərçivədə operativ qərarların qəbulunda Ali icra mərkəzi kimi çıxış edilir.

Bu praktika göstərir ki, fəvqəladə vəziyyətlərdə - istər pandemiya, istər zəlzələ, istərsə də başqa təbii və texnogen fəlakətlər - prezidentlik modeli mərkəzi icra orqanı kimi ölkənin bütün ərazisinə şamil edilən vahid rejimin qısa müddətdə tətbiqinə imkan verir. Bu, “çeviklik” anlayışını konkret şəkildə təcəssüm etdirir: normativ aktın formalaşdırılması, qəbul edilməsi və

tətbiqi zənciri maksimum dərəcədə qısaldılır.

İqtisadi və sosial böhranlara reaksiya: İqtisadi və sosial böhranlar sahəsində də prezidentlik institutunun strukturu sürətli qərarvermə üçün əlverişli mexanizmlər yaradır. Azərbaycan üçün 2014-2015-ci illərdə qlobal neft qiymətlərinin kəskin düşməsi nəticəsində yaranmış böhran və manatın iki dəfə devalvasiyası bu baxımdan əlamətdardır. Carnegie Endowment-in “Azerbaijan in an Era of Cheap Oil” (Ucuz neft dövründə Azərbaycan) hesabatında qeyd olunur ki, neft gəlirlərinin azalması fonunda hökumət qısa müddətdə büdcə xərclərini optimallaşdırmaq, valyuta nəzarətini sərtləşdirmək və bəzi sosial öhdəlikləri yenidən tənzimləmək məcburiyyətində qaldı; bu qərarların mühüm hissəsi prezident fərmanları və Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə operativ şəkildə həyata keçirildi [20].

COVID-19 dövründə isə Azərbaycan hökumətinin iqtisadi və sosial dəstək tədbirləri bir daha göstərdi ki, icra hakimiyyətinin mərkəzləşdirilməsi böhran siyasətini qısa zamanda dizayn etməyə imkan verir. BMT-yə təqdim olunan rəsmi sənəddə hökumət həm birbaşa sosial yardım paketlərindən, həm də biznes kreditlərinin subsidiya və zəmanət mexanizmləri ilə dəstəklənməsindən bəhs edir; məsələn, 2020-ci ilin iyulunda Nazirlər Kabinetinin 249 nömrəli Qərarı ilə COVID-19-un mənfi təsirlərini azaltmaq məqsədilə sahibkarların kreditləri üzrə dövlət dəstəyinin göstərilməsi qaydası təsdiq edilmişdir [10]. Bu tip qərarlar parlamentdə uzun müzakirələrdən keçmədən, prezident-kabinet xətti ilə normativ akta çevrilmiş, daha sonra aidyyəti icra strukturları tərəfindən tətbiq olunmuşdur. Nəticədə böhranın ilk mərhələsində həm sosial, həm də biznes yönümlü dəstək mexanizmləri tez işə salına bilmişdir.

Türkiyənin 2018-2019 valyuta və borc böhranı da prezidentlik sistemi kontekstində iqtisadi qərarvermənin necə mərkəzləşdiyini göstərən nümunədir. Ümit Akçay və Ali Rıza Güngənin “The Making of Turkey’s 2018-2019 Economic Crisis” adlı işində göstərilir ki, Türkiyə iqtisadiyyatının xarici kapital axınlarına yüksək asılılığı, qlobal maliyyə şərtlərinin sərtləşməsi fonunda 2018-ci ildə lirənin kəskin dəyər itirməsinə səbəb olmuş, hökumət isə buna cavab olaraq bir neçə mərhələli “Fövqəladə İqtisadi Tədbirlər Paketi” hazırlamışdır [37]. 2018-ci ilin avqustunda maliyyə naziri Berat Albayrakın elan etdiyi Yeni İqtisadi Proqram çərçivəsində dövlət xərclərinin azaldılması, müəyyən infrastruktur layihələrinin təxirə salınması və bank sektoruna dəstək kimi addımlar açıqlanmışdır [36]; Türkiyə iqtisadi böhranı haqqında icmal məqalələrdə bu planın icra mexanizmlərinin böyük ölçüdə prezidentlik sistemi və ona bağlı nazirliklər vasitəsilə formalaşdırıldığı, parlamentin isə daha sonrakı mərhələdə, əsasən büdcə dəyişikliklərini təsdiqləyən orqan kimi iştirak etdiyi qeyd olunur [12].

Eyni xətt pandemiya dövründə də davam etmişdir: Lex-Atlas C-19

layihəsinin Türkiyə üzrə hesabatında vurğulanır ki, COVID-19-a qarşı mübarizədə istifadə edilən əsas hüquqi alətlər parlament qanunları deyil, icra hakimiyyətinin qərar və dövrüyyələri olmuş, bu da prezidentlik sisteminə keçidlə vəd edilən “sürətli qərarvermə” funksiyasını praktikada təsdiq etmişdir. Lakin eyni hesabatda və Emre Türkutun fəvqəladə səlahiyyətlərə dair məqaləsində bu çevikliyin hüquqi əsaslandırma problemləri [18], Konstitusiya Məhkəməsinin pandemiya siyasətinə münasibətdə “özünü məhdudlaşdırma” (self-restraint) meyli və insan hüquqları baxımından riskləri də vurğulanır.

Beləliklə, həm Azərbaycan, həm də Türkiyə təcrübəsi göstərir ki, iqtisadi və sosial böhranlar zamanı prezidentlik institutunun mərkəzləşdirilmiş icra modeli aşağıdakı üç cəhətdən çevik qərarvermə üstünlüyü təmin edir:

- anti-böhran paketlərinin dizaynı və elanında vahid siyasi mərkəz rolunda çıxış edir;
- normativ qərarları (fərman, kararnamə, Nazirlər Kabineti qərarları və s.) parlamentdən daha tez qəbul etmək imkanı verir;
- müxtəlif sahələr - maliyyə, sosial müdafiə, vergi, məşğulluq - üzrə tədbirləri koordinasiya olunmuş paketlər şəklində təqdim etməyə imkan yaradır.

Bu üstünlüklər növbəti bölmədə təhlil ediləcək risklər və məhdudiyyətlərlə yanaşı nəzərə alındıqda, prezidentlik institutunun müasir təhlükələr şəraitində niyə “çevik icra mərkəzi” kimi görünə bildiyini, amma eyni zamanda niyə ciddi balans-nəzarət mexanizmlərinə ehtiyac duyduğunu daha aydın göstərir.

5. Prezidentlik modelinin məhdudiyyətləri

Buraya qədər əsasən prezidentlik institutunun müasir təhlükələr şəraitində çevik qərarvermə baxımından üstün cəhətlərini vurğuladıq. Lakin konstitusiya hüququ ədəbiyyatında ümumiyyətlə icra hakimiyyətinin gücləndirilməsi ilə bağlı bir sıra struktur risklər də xatırladılır. Bu risklər konkret ölkələrə yönəlmiş siyasi tənqid kimi deyil, daha çox nəzəri xəbərdarlıq kimi qəbul olunur və müasir prezidentlik modellərinin, o cümlədən Azərbaycan və Türkiyə tipli mərkəzləşdirilmiş icra sistemlərinin hansı “zəif nöqtələri” ola biləcəyini göstərir.

Birinci xətt, klassik hakimiyyət bölgüsü və gücün konsentrasiyası ilə bağlıdır. Monteskyö ənənəsinə söykənən hakimiyyət bölgüsü doktrinasının əsas ideyası odur ki, eyni əlin həm qanunvericilik, həm icra, həm də məhkəmə funksiyalarını tam şəkildə nəzarətə götürməsi “azadlığın sonu” deməkdir; bunu müasir dildə çox sadə şəkildə ABŞ Konqresinin tədqiqat xidməti də belə izah edir: ayrılıq və qarşılıqlı nəzarət mexanizmləri məhz “güc yığılmasını” önləmək üçündür. “Separation of powers” (Güc bölünmələri) haqqında ümumi icmallarda bu prinsipin məqsədi “bir qolun digər qollar üzərində tam

dominantlığının qarşısını almaq” kimi formullaşdırılır. Güclü prezidentlik modelində isə icra hakimiyyəti faktiki olaraq prezident ətrafında mərkəzləşdiyi üçün, nəzəri planda belə bir sual yaranır: bu mərkəzləşmə parlament və məhkəmələrin real təsir imkanlarının hansı həddə məhdudlaşa biləcəyi barədə suallar doğurur və nə dərəcədə tarazlıq mexanizmləri ilə əvəzlənir? Burada təhlükə ondan ibarətdir ki, əgər balans mexanizmləri zəifdirsə, çeviklik tədricən icra hakimiyyətinin həddən artıq güclənmiş obrazına bənzər təsəvvürlər formalaşdırıla bilər.

İkinci xətt fəvqəladə səlahiyyətlərin xarakteri ilə bağlıdır. Müasir konstitusiya nəzəriyyəsində fəvqəladə vəziyyətlər və “istisna hal hüququ” ayrıca tədqiqat mövzudur. Məsələn, Bruse Ackerman “The Emergency Constitution” (Fəvqəladə vəziyyət konstitusiyası) adlı məşhur məqaləsində fəvqəladə səlahiyyətlərin böhran bitdikdən sonra da qüvvədə qalması hüquqi dövlət prinsipləri ilə gərginlik yarada bilən situasiya kimi qiymətləndirilir. Onun təklifi qısa müddətli, sərt şəkildə vaxtla və prosedurla məhdudlaşdırılmış “emergency constitution” modelidir [18]. Oren Gross və Fionnuala Ni Aolain isə “Law in Times of Crisis” adlı fundamental əsərlərində müxtəlif ölkə təcrübələrinə baxaraq fəvqəladə rejimlərin üç əsas modelini fərqləndirir və vurğulayırlar ki, hər modeldə əsas sual eynidir: təhlükəyə cavab verərkən normal hüquqi rejimin nüvəsi qorunurmu, yoxsa istisna hal tədricən qaydaya çevrilir? Buradan doğan ümumi təhdid belədir: fəvqəladə vəziyyət və səlahiyyətlər hüquqi baxımdan dəqiq müddət, predmet dairəsi və təkrar nəzarət mexanizmləri ilə sərhədlənməsə, böhran alətləri adi siyasətin gündəlik vasitəsinə çevrilə bilər [27].

Üçüncü xətt, prezidentlik institutunun çevikliyindən doğan mərkəzləşmiş qərarvermə şəraitində səhvin təsir dairəsinin genişlənməsi riski ilə əlaqədardır. Çeviklik o zaman üstünlük sayılır ki, qərarvermə etibarlı informasiyaya, peşəkar analitikaya və daxili diskussiyaya əsaslanır. Amma qərarların hazırlanması prosesi çox dar bir çevrədə - prezident və onun yaxın komandası daxilində cəmlənərsə, kollektiv müzakirə filtrləri zəifləyə bilər. Müqayisəli konstitusiya ədəbiyyatında fəvqəladə səlahiyyətlər və güclü icra institutları ilə bağlı ümumi xəbərdarlıq ondan ibarətdir ki, yanlış diaqnozun mərkəzləşmiş icra ilə birləşməsi, qəbul edilən qərarların nəticələrinin daha geniş miqyasda hiss olunması ehtimalını artırır. Oren Gross-un “Emergency powers” (fəvqəladə səlahiyyətlər) modelini şərh edən tədqiqatlarda da qeyd olunur ki, dövlətlər böhran zamanı çox vaxt icra hakimiyyətinə güclü etimad göstərir, lakin bu etimad heç zaman səhvsiz qərar zəmanəti vermir; məhz buna görə, fəvqəladə rejimlərdə belə müəyyən yavaşladıcı hüquqi prosedurlar və sonrakı parlament-məhkəmə nəzarəti zəruri hesab olunur [27].

Bu nəzəri mülahizələr praktiki nəticə etibarilə belə bir balanslı qənaətə

gətirir: prezidentlik institutunun mərkəzləşmiş və çevik strukturu müasir təhlükələr (müharibə, terror, pandemiya, iqtisadi şoklar və s.) şəraitində real üstünlüklər verir; lakin eyni mərkəzləşmə, fəvqəladə səlahiyyətlərin həddən artıq geniş şərh olunması və tək mərkəzdə qəbul olunmuş qərarların sistemə sürətlə ötürülməsi müəyyən struktur təhdidlər də doğura bilər. Ona görə də müasir konstitusiyaya düşüncəsində əsas vəzifə prezidentlik institutunu zəiflətmək yox, əksinə, onun çevikliyi qorumaqla yanaşı, fəvqəladə səlahiyyətlərin aydın sərhədlərini və güc bölgüsü içində sağlam tarazlıq mexanizmlərini təmin etmək kimi formalaşdırılır.

6.Nəticə

Azərbaycan və Türkiyənin təcrübəsinin müqayisəli təhlili göstərir ki, müasir təhlükələrin çoxölçülü və sürətlə dəyişən xarakteri şəraitində prezidentlik institutu çevik və koordinasiyalı qərarvermə üçün mərkəzi icra platforması kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Hər iki ölkədə icra hakimiyyətinin prezident ətrafında mərkəzləşməsi, normativ səlahiyyətlərin genişliyi və güclü prezident aparatının formalaşması informasiya axınının toplanması, qərarların hazırlanması və icrasının eyni siyasi mərkəzdə birləşməsinə imkan yaradır.

Milli təhlükəsizlik, fəvqəladə vəziyyətlər, pandemiya, təbii fəlakətlər, makroiqtisadi və sosial şoklar üzrə təhlil edilən nümunələr göstərir ki, bu model böhran şəraitində operativ qərarların qısa müddətdə hüquqi formaya salınmasına və ölkə miqyasında tətbiqinə şərait yaradır. Ali Baş Komandan statusu, fəvqəladə və hərbi vəziyyət rejimlərini elan etmək səlahiyyətləri, eləcə də prezident fərman və sərəncamları vasitəsilə aparılan struktur və normativ islahatlar təhlükələrə cavabın vahid siyasi xətt üzrə formalaşdırılmasını təmin edir.

Məqalədə formalaşdırılan analitik çərçivə - informasiya axınının mərkəzləşdirilməsi, qərarvermə mərkəzinin hüquqi cəhətdən aydın müəyyən edilməsi və qəbul olunmuş qərarların icra aparatına sürətlə ötürülməsi - həm nəzəri, həm də praktiki baxımdan prezidentlik institutunun müasir idarəçilik modelində “çevik icra mərkəzi” kimi rolunu izah etməyə imkan verir. Azərbaycan və Türkiyənin təcrübəsi sübut edir ki, belə struktur xüsusiyyətlər olmasa, nə kiber və informasiya müharibəsi, nə pandemiya, nə də iqtisadi-valyuta böhranları kimi çoxkanallı təhdidlərə effektiv cavab vermək mümkündür.

Bu baxımdan, prezidentlik institutunun çevik qərarvermə imkanlarının dərinləşdirilməsi, institusional potensialının gücləndirilməsi və böhran idarəçiliyi üzrə əldə olunmuş təcrübənin sistemləşdirilməsi həm Azərbaycan, həm də Türkiyə üçün dövlət idarəçiliyinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, təhlükəsizlik və dayanıqlığın möhkəmlənməsinə xidmət edir. Aparılan müqayisəli təhlil gələcək tədqiqatlar üçün də baza rolunu oynayaraq,

prezidentlik modelinin digər ölkələrdəki tətbiqinin öyrənilməsi və müasir təhlükələr kontekstində yeni analitik yanaşmaların formalaşdırılması üçün elmi zəmin yaradır.

7.ƏDƏBİYYAT

1. Bakir, C. (2020). The Turkish state's responses to existential COVID-19 crisis. *Policy and Society*, 39(3), 424–441. <https://doi.org/10.1080/14494035.2020.1783786>
2. Consulate General of the Republic of Azerbaijan in Los Angeles. (n.d.). *Decrees and Orders of the President of the Republic of Azerbaijan*. Legislation section. Retrieved from <https://losangeles.mfa.gov.az/en/category/legislation/decrees-and-orders-of-the-president-of-the-republic-of-azerbaijan>
3. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). *Cumhurbaşkanlığı kararnameleri*. SBB resmî saytı. Alındı <https://www.sbb.gov.tr/mevzuat-cumhurbaskanligi-kararnameleri/>
4. Anayasanın 120. maddesi (Olağanüstü yönetim usulleri – Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilanı). (2016, Jan. 11). *Yasalar.org*. Alındı <https://www.yasalar.org/anayasa/madde-120/>
5. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası*. (n.d.). *e-qanun.az*. Alındı <https://e-qanun.az/framework/897>
6. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası*. (n.d.). Consolidated text. *E-Qanun, Azərbaycan Respublikası qanunvericilik məlumat bazası*. Alındı <https://e-qanun.az>
7. *Constitution of the Azerbaijan Republic*. (1995). Baku. Retrieved from <https://alc.az/assets/Constitution-of-the-Azerbaijan-Republic.pdf>
8. *COVID-19 response measures in the Republic of Azerbaijan*. (2020). Submission to the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). United Nations. Retrieved from <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Events/GoodPracticesCoronavirus/azerbaijan-submission-covid19.pdf>
9. Əliyev, I. (2020, Sept. 27). Hərbi vəziyyət elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. *Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Rəsmi İnternet Səhifəsi*. Alındı <https://president.az/az/articles/view/40979>
10. Koronavirus (COVID-19) pandemiyasından zərər çəkmiş sahələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinə veriləcək bank kreditləri üzrə dövlət zəmanətinin verilməsi və kredit faizlərinin subsidiyalaşdırılması Qaydası”nı təsdiq edən və COVID-19-un ölkə iqtisadiyyatına mənfi təsirinə azaldılması ilə bağlı tədbirlər barədə Fərman. (n.d.). *E-Qanun*. Alındı <https://e-qanun.az/framework/45384>
11. Top Turkish court finds COVID-19 curfew violation fine “unlawful”. (2023, Feb. 28). *Duvar English*. Retrieved from <https://www.duvarenglish.com/top-turkish-court-finds-covid-19-curfew-violation-fine-unlawful-news-61936>

12. Wikipedia. (n.d.). Turkish economic crisis (2018–present). *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_economic_crisis_%282018%E2%80%93curren%29
13. Azerbaijan Cybersecurity Organizations Association (AKTA). (2023, Aug. 30). The first strategy of the Republic of Azerbaijan on information security and cyber security has been adopted. AKTA. Retrieved from <https://akta.az/en/news/informasiya-tehlukeesizliyi-ve-kibertehlukeesizliye-dair-oelkenin-ilk-strategiyasi-qebul-olunub>
14. Ackerman, B. (2004). The emergency constitution. *Yale Law Journal*, 113, 1029–1092.
15. Bakır, C. (2025). Policy Advisory System in Türkiye: Policy Advice in an Authoritarian Setting. In G. Capano, J. Craft & M. Howlett (Eds.), *The Routledge Handbook of Policy Advisory Systems* (1st ed.; ch. 49). London: Routledge. <http://doi.org/10.4324/9781003465720-49>
16. *Constitution of the Republic of Turkey*. (2019, May). Official English translation. Grand National Assembly of Turkey, Dept. of Laws and Resolutions. Retrieved from https://www.anayasa.gov.tr/media/7258/anayasa_eng.pdf
17. Chernobrov, D. (2022). Diasporas as cyberwarriors: infopolitics, participatory warfare and the 2020 Karabakh war. *International Affairs*, 98(2), 631–651. <http://doi.org/10.1093/ia/iac015>
18. Turkut, E. (2022). Emergency powers, constitutional (self-)restraint and judicial politics: the Turkish Constitutional Court during the COVID-19 pandemic. *Jus Cogens*, 4, 263–284. <http://doi.org/10.1007/s42439-022-00064-7>
19. European Commission Service for Foreign Policy Instruments (FPI) & European Resources for Mediation Support (ERMES III) & EEAS Mediation Support Team. (2021, Jan.). *Media and disinformation in the Nagorno-Karabakh conflict and their role in conflict resolution and peacebuilding: Meeting report on an exploratory seminar held on 17 December 2020*. Retrieved from https://www.coleurope.eu/sites/default/files/uploads/news/event_report_-_media_and_disinformation_in_the_nagorno-karabakh_conflict_-_final.pdf
20. Aliyev, F. (2015, Nov. 27). Azerbaijan in an era of cheap oil. *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/posts/2015/11/azerbaijan-in-an-era-of-cheap-oil?lang=en>
21. Aliyev, I. (2020, Mar. 19). *Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on measures to protect public health and strengthen the fight against coronavirus infection in the Republic of Azerbaijan, establishing the Coronavirus Response Fund*. Baku. Retrieved from <https://p4h.world/app/uploads/2023/02/The20Coronavirus20Response20Fund.pdf>
22. Çimen, İ. (2023, Feb. 9). Depremden etkilenen 10 ili kapsayan OHAL tezkeresi TBMM Genel Kurulunda kabul edildi. *Anadolu Ajansı*. Alındı

- <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/depreden-etkilenen-10-ili-kapsayan-ohal-tezkeresi-tbmm-genel-kurulunda-kabul-edildi/2813245>
23. Cantekin, K. (2022, Jan.). *Turkey: Presidential decrees*. Law Library of Congress, Global Legal Research Directorate. Retrieved from <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/lglrd/2022666100/2022666100.pdf>
  24. Kirişçi, K. & Toygür, I. (2019, Jan. 23). Turkey’s new presidential system and a changing West. *Brookings Institution*. Retrieved from <https://www.brookings.edu/articles/turkeys-new-presidential-system-and-a-changing-west/>
  25. Library of Congress. (2022, Jan. 10). Legal Research Reports: Turkey: Presidential Decrees. *Library of Congress – Legal Research Reports bulletin*. Retrieved from <https://content.govdelivery.com/accounts/USLOC/bulletins/304f97f>
  26. Günday, M. (2019). State of Emergency, State of Emergency Decree-Laws and the Legal Situation. *Ankara Bar Review*, 7, 39–52. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/abr/issue/50373/674958>
  27. Gross, O. (2003). Chaos and rules: Should responses to violent crises always be constitutional? *Yale Law Journal*, 112, p.1011 ff.
  28. Olağanüstü Hal Kanunu (Kanun No. 2935). (1983, Oct. 25). *Resmî Gazete*, No. 18204, Oct. 27, 1983. Alındı <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2935.pdf>
  29. Permanent Mission of the Republic of Azerbaijan to the United Nations Office and Other International Organizations in Geneva. (2020, June 25). COVID-19 response measures in the Republic of Azerbaijan. Press release. Retrieved from <https://geneva.mfa.gov.az/en/news/covid-19-response-measures-in-the-republic-of-azerbaijan>
  30. Prezident Administrasiyası. (2017, Dec. 19). Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyinin (AZƏRTAC-ın) Nizamnaməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Alındı <https://president.az/az/articles/view/26441>
  31. Iskandarli, R. (2022, Sept.–Oct.). A guide to the Republic of Azerbaijan law research. *GlobaLex (NYU School of Law)*. Retrieved from <https://www.nyulawglobal.org/globalex/Azerbaijan1.html>
  32. Adar, S. & Seufert, G. (2021, Apr.). Turkey’s presidential system after two and a half years: An overview of institutions and politics. *SWP Research Paper*, 2. Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin. <http://doi.org/10.18449/2021RP02>
  33. Şentop, S. B. (2022). Hukuk devleti ilkesi bağlamında olağanüstü hal cumhurbaşkanlığı kararlarının yargısal denetimi meselesi. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (IMUHFD)*, 9(1), 73–112.
  34. Köybaşı, S. & Aslan, V. & Haliloğlu, N. B. (2021). Turkey: Legal Response to COVID-19. In J. King & O. L. M. Ferraz, et al. (eds), *The Oxford Compendium of National Legal Responses to COVID-19*. Oxford, U.K.: Oxford University Press. <http://doi.org/10.1093/law-occ19/e33.013.33>

35. de Waal, T. (2015, Nov. 5). Azerbaijan in an era of cheap oil. *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/posts/2015/11/azerbaijan-in-an-era-of-cheap-oil?lang=en>
36. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2018). *Yeni Ekonomi Programı (2019–2021)*. Ankara. Alındı https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/08/YeniEkonomiProgrami_OVP_2019-2021.pdf
37. Akcay, Ü. & Güngen, A. R. (2019). The making of Turkey's 2018–2019 economic crisis. *Institute for International Political Economy Berlin (IPE) Working Paper*, No. 120/2019. Retrieved from https://www.ipe-berlin.org/fileadmin/institut-ipe/Dokumente/Working_Papers/ipe_working_paper_120.pdf
38. UNICEF Türkiye. (2023, Feb. 16). *Türkiye Humanitarian Situation Report No. 1 (Earthquake)*. Retrieved from <https://www.unicef.org/media/134821/file/T%C3%BCrkiye-Humanitarian-Situation-Report-No.1-%28Earthquake%29-16-February-2023.pdf>
39. Gonen, Z. & Eser, B. & Gok, E. I. (2024, Jan.). Post-earthquake developments in Turkish construction law. *Construction Law International (CLInt)*, 19(1). Retrieved from <https://www.ibanet.org/clint-january-2024-feature-2>

REFERENCES

1. Bakir, C. (2020). The Turkish state's responses to existential COVID-19 crisis. *Policy and Society*, 39(3), 424–441. <https://doi.org/10.1080/14494035.2020.1783786> (in English)
2. Consulate General of the Republic of Azerbaijan in Los Angeles. (n.d.). *Decrees and orders of the President of the Republic of Azerbaijan*. Legislation section. Retrieved from <https://losangeles.mfa.gov.az/en/category/legislation/decrees-and-orders-of-the-president-of-the-republic-of-azerbaijan> (in English)
3. Presidency of the Republic of Türkiye Strategy and Budget Office. (2024). *Presidential decrees*. Retrieved from <https://www.sbb.gov.tr/mevzuat-cumhurbaskanligi-kararnameleri/> (in Turkish)
4. Article 120 of the Constitution (State of emergency procedures – declaration of a state of emergency due to widespread violence and serious deterioration of public order). (2016, January 11). *Yasalar.org*. Retrieved from <https://www.yasalar.org/anayasa/madde-120/> (in Turkish)
5. *Constitution of the Republic of Azerbaijan*. (n.d.). *E-Qanun legislative database*. Retrieved from <https://e-qanun.az/framework/897> (in Azerbaijani)
6. *Constitution of the Republic of Azerbaijan (consolidated text)*. (n.d.). *E-Qanun legislative database of the Republic of Azerbaijan*. Retrieved from <https://e-qanun.az> (in Azerbaijani)
7. *Constitution of the Azerbaijan Republic*. (1995). Baku. Retrieved from <https://alc.az/assets/Constitution-of-the-Azerbaijan-Republic.pdf> (in English)
8. *COVID-19 response measures in the Republic of Azerbaijan*. (2020). Submission to the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. United

- Nations. Retrieved from <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Events/GoodPracticesCoronavirus/azerbaijan-submission-covid19.pdf> (in English)
9. Aliyev, I. (2020, September 27). Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the declaration of martial law. *Official Internet Page of the President of the Republic of Azerbaijan*. Retrieved from <https://president.az/az/articles/view/40979> (in Azerbaijani)
  10. Decree approving the rules on providing state guarantees for bank loans and subsidizing loan interest for business entities affected by the coronavirus (COVID-19) pandemic and on measures to reduce the negative impact of COVID-19 on the country’s economy. (n.d.). *E-Qanun legislative database*. Retrieved from <https://e-qanun.az/framework/45384> (in Azerbaijani)
  11. Top Turkish court finds COVID-19 curfew violation fine “unlawful”. (2023, February 28). *Duvar English*. Retrieved from <https://www.duvarenglish.com/top-turkish-court-finds-covid-19-curfew-violation-fine-unlawful-news-61936> (in English)
  12. Wikipedia contributors. (n.d.). Turkish economic crisis (2018–present). *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_economic_crisis_%282018%E2%80%93present%29 (in English)
  13. Azerbaijan Cybersecurity Organizations Association (AKTA). (2023, August 30). The first strategy of the Republic of Azerbaijan on information security and cybersecurity has been adopted. *AKTA*. Retrieved from <https://akta.az/en/news/informasiya-tehluakesizliyi-ve-kibertehluakesizliye-dair-oelkenin-ilk-strategiyasi-qebul-olunub> (in English)
  14. Ackerman, B. (2004). The emergency constitution. *Yale Law Journal*, 113, 1029–1092. (in English)
  15. Bakir, C. (2025). Policy advisory system in Turkiye: Policy advice in an authoritarian setting. In G. Capano, J. Craft, & M. Howlett (Eds.), *The Routledge handbook of policy advisory systems* (1st ed., ch. 49). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003465720-49> (in English)
  16. *Constitution of the Republic of Turkey*. (2019, May). Official English translation. Grand National Assembly of Turkey, Dept. of Laws and Resolutions. Retrieved from https://www.anayasa.gov.tr/media/7258/anayasa_eng.pdf (in English)
  17. Chernobrov, D. (2022). Diasporas as cyberwarriors: Infopolitics, participatory warfare and the 2020 Karabakh war. *International Affairs*, 98(2), 631–651. <https://doi.org/10.1093/ia/iia015> (in English)
  18. Turkut, E. (2022). Emergency powers, constitutional (self-)restraint and judicial politics: The Turkish Constitutional Court during the COVID-19 pandemic. *Jus Cogens*, 4, 263–284. <https://doi.org/10.1007/s42439-022-00064-7> (in English)
  19. European Commission Service for Foreign Policy Instruments, European Resources for Mediation Support, & EEAS Mediation Support Team. (2021, January). *Media and disinformation in the Nagorno-Karabakh conflict and their*

- role in conflict resolution and peacebuilding: Meeting report on an exploratory seminar held on 17 December 2020.* Retrieved from https://www.coleurope.eu/sites/default/files/uploads/news/event_report_-_media_and_disinformation_in_the_nagorno-karabakh_conflict_-_final.pdf (in English)
20. Aliyev, F. (2015, November 27). Azerbaijan in an era of cheap oil. *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/posts/2015/11/azerbaijan-in-an-era-of-cheap-oil?lang=en> (in English)
  21. Aliyev, I. (2020, March 19). *Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on measures to protect public health and strengthen the fight against coronavirus infection in the Republic of Azerbaijan, establishing the Coronavirus Response Fund*. Baku. Retrieved from <https://p4h.world/app/uploads/2023/02/The20Coronavirus20Response20Fund.pdf> (in English)
  22. Chimen, I. (2023, February 9). Motion on the state of emergency covering 10 provinces affected by the earthquake adopted by the Turkish Grand National Assembly. *Anadolu Ajansı*. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/depremden-etkilenen-10-ili-kapsayan-ohal-tezkeresi-tbmm-genel-kurulunda-kabul-edildi/2813245> (in Turkish)
  23. Cantekin, K. (2022, January). *Turkey: Presidential decrees*. Law Library of Congress, Global Legal Research Directorate. Retrieved from <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/lglrd/2022666100/2022666100.pdf> (in English)
  24. Kirishci, K., & Toygur, I. (2019, January 23). Turkey's new presidential system and a changing West. *Brookings Institution*. Retrieved from <https://www.brookings.edu/articles/turkeys-new-presidential-system-and-a-changing-west/> (in English)
  25. Library of Congress. (2022, January 10). Legal research reports: Turkey: Presidential decrees. *Library of Congress – Legal Research Reports Bulletin*. Retrieved from <https://content.govdelivery.com/accounts/USLOC/bulletins/304f97f> (in English)
  26. Gunday, M. (2019). State of emergency, state of emergency decree-laws and the legal situation. *Ankara Bar Review*, 7, 39–52. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/abr/issue/50373/674958> (in English)
  27. Gross, O. (2003). Chaos and rules: Should responses to violent crises always be constitutional? *Yale Law Journal*, 112, p.1011 ff. (in English)
  28. State of Emergency Law (Law No. 2935). (1983, October 25). *Resmî Gazete*, No. 18204, October 27, 1983. Retrieved from <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2935.pdf> (in Turkish)
  29. Permanent Mission of the Republic of Azerbaijan to the United Nations Office and Other International Organizations in Geneva. (2020, June 25). COVID-19 response measures in the Republic of Azerbaijan. Press release. Retrieved from

- <https://geneva.mfa.gov.az/en/news/covid-19-response-measures-in-the-republic-of-azerbaijan> (in English)
30. Presidential Administration of the Republic of Azerbaijan. (2017, December 19). Decree of the President of the Republic of Azerbaijan on the statute of the Azerbaijan State Information Agency (AZERTAC). Retrieved from <https://president.az/az/articles/view/26441> (in Azerbaijani)
31. Iskandarli, R. (2022, September–October). A guide to the Republic of Azerbaijan law research. *GlobaLex (NYU School of Law)*. Retrieved from <https://www.nyulawglobal.org/globalex/Azerbaijan1.html> (in English)
32. Adar, S., & Seufert, G. (2021, April). Turkey’s presidential system after two and a half years: An overview of institutions and politics. *SWP Research Paper*, 2. Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin. <http://doi.org/10.18449/2021RP02> (in English)
33. Shentop, S. B. (2022). Judicial review of presidential emergency decrees in the context of the principle of the rule of law. *Istanbul Medipol University Faculty of Law Journal (IMUHFD)*, 9(1), 73–112 (in Turkish)
34. Koybashi, S., Aslan, V., & Haliloghlu, N. B. (2021). Turkey: Legal response to COVID-19. In J. King & O. L. M. Ferraz (Eds.), *The Oxford Compendium of National Legal Responses to COVID-19*. Oxford, U.K.: Oxford University Press. <http://doi.org/10.1093/law-occ19/e33.013.33> (in English)
35. de Waal, T. (2015, November 5). Azerbaijan in an era of cheap oil. *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/posts/2015/11/azerbaijan-in-an-era-of-cheap-oil?lang=en> (in English)
36. Presidency of the Republic of Turkiye Strategy and Budget Office. (2018). *New economic program (2019–2021)*. Ankara. Retrieved from https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/08/YeniEkonomiProgrami_OVP_2019-2021.pdf (in Turkish)
37. Akcay, U., & Gungen, A. R. (2019). The making of Turkey’s 2018–2019 economic crisis. *Institute for International Political Economy Berlin (IPE) Working Paper*, No. 120/2019. Retrieved from https://www.ipe-berlin.org/fileadmin/institut-ipe/Dokumente/Working_Papers/ipe_working_paper_120.pdf (in English)
38. UNICEF Turkiye. (2023, February 16). *Turkiye humanitarian situation report No. 1 (earthquake)*. Retrieved from <https://www.unicef.org/media/134821/file/T%C3%BCrkiye-Humanitarian-Situation-Report-No.1-%28Earthquake%29-16-February-2023.pdf> (in English)
39. Gonen, Z., Eser, B., & Gok, E. I. (2024, January). Post-earthquake developments in Turkish construction law. *Construction Law International (CLInt)*, 19(1). Retrieved from <https://www.ibanet.org/clint-january-2024-feature-2> (in English)